

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Susanna Kuusik

MEREKESKKONNA KUJUTAMISEST NÕUKOGUDE EESTI
KIRJANDUSES ÜLO TUULIKU NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja Kadri Tüür

Tartu
2013

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus.....	3
1. Ülo Tuulik: elu, looming, retseptsioon	6
1.1 Loomingu ja eluloo seos	6
1.2 Vahetult ilmumisjärgne kriitika Ülo Tuuliku mereproosale.....	8
1.2.1 „Aafrika kuum meri“	8
1.2.2 „Vihm Gibraltaris“	9
1.3 Ülo Tuuliku mereproosa hilisem retseptsioon.....	11
1.3.1 Ülo Tuulik – sekundaarne marinist	11
1.3.2 Ülo Tuulik eesti kirjanduse ajaloos kui „noor autor“	12
1.3.3 „Vennad Tuulikud“, perekonna mõju loomingule	14
1.3.4 Juhan Smuuli ja kodukandi mõju loomingule	15
1.3.5 Tuuliku taust ajakirjanikuna ja reisikirjandus.....	17
2. Mereproosa analüüsimise võimalustest	22
2.1 Kirjanduslooline lähenemine.....	22
2.2 Eriline keskkond. Kronotoobid.....	25
2.2.1 Valge ja sinine vesi	26
2.2.3. Saar, laev ja rand.....	26
Kokkuvõte.....	34
Summary.....	35
Kirjandus	36

Sissejuhatus

Käesoleva töö teema valiku puhul sai määravaks mõjutajaks minu huvi nõukogude proosakirjanduse ja looduskeskkonna ilukirjandusliku kujutamise vastu. Et minu varasemas huvikeskmes on olnud pigem metsaga seotud looduskirjandus, oli mere ainelise proosa uurimine justkui selle samale huvile uue dimensiooni andmine.

Bakalaureusetöö keskpunktis on Ülo Tuuliku mere-aineline lühiproosa, mis pakub võimalusi merekeskkonna kujutamise uurimiseks, analüüsimine nõukogude eesti kirjanduses. Teema piiritlemiseks on lähema uurimise all raamat „Aafrika kuum meri“ ja autori varast proosaloomingut koondav „Vihm Gibraltaris“. Valisin just Tuuliku loomingu, kuna see annab võimaluse võrrelda mere kujutamist ilukirjanduslikus ja dokumentaalses materjalis.

Tuuliku loomingu teeb eriliseks kujutatav keskkond – kalalaev Atlandi ookeanil – ja tema realistlik kirjutamislaad. Viimane on huvitav, sest angloameerika kirjandustraditsioonis on merikirjandus 19. sajandini tuntud romantilise kujutuslaadiga mereromaanidest nagu Herman Melville „Moby Dick“. „Aafrika kuum meri“ – Tuuliku esimene raamat, on reisil peetud päevikust kokku kirjutatud ja selliseid dokumentaalseid tekste erinevatelt alustelt on teisigi, näiteks Juhan Smuuli „Jäine raamat“, mida peetakse Tuuliku loomingu suureks eeskujuks.

On kirjutatud isegi „kirjanik-marinistide“, „omaette koolkonnast“ reisikirjanduses, kellele reisimisviisi „erakordsus, teatav monotoonsus, ruumiliselt suletud eluring avatud ja muutuva ilmega meremaastiku taustal“ /-/ on omane „erakordselt tugev äratõuge olustikureportaažist“ arutlustesse, esseismidesse ja „enesekohastesse mõttekäikudesse“ (Tavel 1986: 274), kuid samamoodi võib neid kaht kogumikku vaadata kui reisikirjandust, „Aafrika kuum mere“ puhul on seda tehtud ka retseptioonis, „Vihm Gibraltaris“ võib samuti leida reisikirjandusele omaseid elemente. Mis puudutab ilukirjanduslikke tekste, kogumiku „Vihm Gibraltaris“ I tsükli, siis on ainestikku silmas pidades tegemist nõukogude eesti kirjanduses üsna ainulaadsete tekstidega.

Kui jätta välja sõjaromaan „Sõja jalus“, siis võib öelda, et Tuulik pole eesti kirjanduses keskne autor kunagi olnud, kuid sellegipoolest on huvitav, et tema mere-proosa vastu on kirjandusuurijad veelgi vähem huvi tuntud kui ülejäänud loomingu vastu. Autor isegi peab

olulisemaks oma hilisemaid tekste. Kui kõrvale jätta Mälgu rannaromaanid ja Smuuli raamatu „Jäine meri“, siis merekeskkond pole Eesti kirjanduses eriti populaarne teema. Kreeka kirjanduses on märgatud sama tendentsi, et mereäärne rahvas, majanduslikult merega tugevalt seotud, ei kasuta seda ainekst loomingus. (Beaton 1989: 253)

Johtuvalt Tuuliku merekirjandusest ja selle ilmumisele järgnenud vastukajadest, on töö üheks uurimisülesandeks selgitada, kas retsensioon tegeleb merekeskkonna mõjudega, kuna Tuuliku enese sõnul on just meri tema varase loomingu üheks peamiseks mõjutajaks, kui mitte eraldi keskkond, millest tulenevalt loodu kirja saab. Töö teiseks uurimisülesandeks on uurida kas konkreetse kirjaniku puhul on tema taust (perekonnamõjud, ajakirjanikutöö, mentor Smuul) mõjutanud Tuuliku loomingut merekirjanduse kontekstis. Töö kolmas uurimisülesanne on tutvustada merekirjanduse kui üldise valdkonnaga seotud terminoloogilist segadust ja võimalusi selle segaduse lahendamiseks.

Tulenevalt uurimisülesannetest on töö peamiseks eesmärgiks merekirjanduse kui eraldi žanri tunnusjoonte määratlemine ja uurimine ühe kindla kirjaniku – Ülo Tuuliku – loomingu näitel.

Eesmärgi parimaks täitmiseks on töö jaotatud kahte suuremasse ossa: 1) Ülo Tuuliku elu loomine ja retseptsioon, milles keskendun tema varase lühiproosa analüüsimisse 2) Mereproosa analüüsimisest, milles kirjutan Tuuliku positsioonist teiste sarnast ainekst kasutavate kirjanike seas ja selle ainese eripärasest avaldumisest Tuuliku loomingus.

Metoodikana kasutan allikate ja valitud materjali analüüsi ja kokkuvõttes esitan tulemused.

Otseselt mereproosat ei ole varem uuritud, küll on analüüsitud erinevate ranna- ja merega seotud, ning seda keskkonda loomingus kasutavate kirjanike teoseid näiteks Mälgu puhul on 1966. aastal Maie Kustavus kaitsnud diplomitöö „Olustik ja karakterid August Mälgu rannaainelistes teostes 1934-1942“ ja 1974. aastal Helle Rümmel „Karakterikujundus August Mälgu rannaainelistes romaanides“, kui need tööd on ajastu eripärade mu töösse ei puutnud, siis 2011 aastal kirjutas Kati Ruljand rannakirjandusest, kuid sellise psühholoogilise kujutamiseni, nagu selle töö allikmaterjalid, Tuulik oma ranna aineliste vestetega ei jõua.

Uurimisaluseid tekste on oma diplomitöös põgusalt puudutanud ka Merike Poljakov, kes uuris belletristlike ja publitsistlike elementide esinemist Ülo Tuuliku proosas (1982). Ülo Tuuliku

loomingu pikem ülevaade on Eesti kirjanduse ajaloo viienda köite esimeses osas (1987). 2010 aastal ilmus Loomingus Jaan Unduski kirjanduskriitiline essee Ülo Tuuliku loomingu kohta „Tuulik ehk unistus tapvast reaalsusest“, mis eelnevalt oli ilmunud „Sõja jalus“ kordustrukki järelsõnas. Poljakov leiab, et mereteemalise ainestiku hankimine otse merelt aitab kaasa sellele, et selles esitatud probleemid mõjuvad uudselt ja eluliselt (1982: 55). Undusk seevastu väidab, et „seda suurt tapvat reaalsust, mida Tuulik merelt otsima läks, ta sealt ikkagi ei leidnud“. (2010: 258)

Töös kasutatakse ajalehtedes ja ajakirjades ilmunud päevakriitikat, mis sageli on napp ja pinnapealne, samuti Ülo Tuuliku mereteemalisi teoseid ja erinevaid Tuuliku taustaga tegelevaid artikleid. Kasutatud on ka Tuulikuga läbi viidud intervjuud.

Teoreetilises osas kasutatakse Margaret Coheni poolt kasutatud ja tutvustatud merekronotoope, mida Cohen on uurinud mereromaanide peal, mitte reisikirjanduse või lühiproosa peal, ent nagu ta isegi mainib, siis kronotoobid on ajas ja žanrites üsna stabiilsed ja püsivad. Sellest hoolimata oli kronotoope, mida eesti kirjanduses sh Tuuliku loomingu kohta, pole.

Töö kõige keerulisemaks osaks oli mahuka materjali süstematiseerimine ja kõige olulisema eristamine, kuna teema on üsna lai. Piisava töö korral oli see aga siiski võimalik ja tulemused said nii ühesed kui sellise teema puhul võimalik.

1. Ülo Tuulik: elu, looming, retseptioon

1.1 Loomingu ja eluloo seos

Võib väita, et Ülo Tuulik tuli kirjandusse ajakirjanduse kaudu, sest esimesed kogumikud on ilmunud ajakirjaniku töö kõrvalt ja sageli esmailmunud väljaannetes, kus Tuulik parasjagu töötas. Kuid kirjutamisega tegeles Tuulik juba varem, selle tunnistuseks on esimene kooli ajal saadud auhind: 1956. aastal kohalikus ajalehes avaldatud lühiproosa „Meri“ ja Nooruses avaldatud lühipala „Mõtted“ (1957: 18). Ka hilisema loomingu fooniks on paigad, millega kirjanikul on olnud isiklik kontakt – rannaküla, kalapüügilaev, riigid ja linnad, kus kirjanik on elanud või reisinud. Tuulik on alates kaheksandast klassist päevikuid pidanud ja nendest on kujunenud mõtteraamatud, milles arutles ühiskondliku elu, kultuuri, kolleegide, loetu ja nähtu üle (Poljakov 1982: 36). Reisiraamatus „Aafrika kuum meri“ on rohkelt tunda päeviklikku stiili, emotsionaalseid pilte ja muljeid.

Ülo Tuuliku mere-ainelist loomingut on mõjutanud nii elu Abru kal ja Saaremaal kui ka läbi tehtud merereisid. Esimestes tekstides näiteks „Päev lõppeb õhtul“ (Tuulik 1962: 60–66) tegevus toimub väikeses kogukonnas. Kogumikus „Vihm Gibraltaris“ ilmunud „Maikuine lugu“ (Tuulik 1972: 97 – 103, edaspidi viidatud kui VG), toimub tegevus Abru kal ja kasutatakse ilmekalt Saare murret. Kogumikust „Atlandi kirjad“ on kaks vestet: 1) „Merepealne asi ehk lugu Velskri Mihkli musta mütsiga“, tegevus Roomassaare sadama ja Abru ka saare vahel, ja 2) „Augustiöö, õnged on meres“, tegevus toimub minajutustaja „oma saarel“ (1979: 99 edaspidi viidatud kui AK) Abru kal. Minajutustaja on justustamishetkel mõlema veste puhul Atlandi ookeanil, laevas.

Ülo Tuuliku esimene merereis toimus 1961. aasta aprillist juunini Kanada rannikul, Newfoundlandi madalikul, kus ta töötas ilmajaamas ja kalapuhastamistsehhis. Sellest reisist inspireeritult meenutab minategelane raamatus „Aafrika kuum meri“ nn eelmist reisi Gröönimaa

lähedale. Meenutab reisikaaslast ja laeva tingimusi. Kirjeldab eelmise reisi kogemust: nn Kajutitunde tundmist. (Tuulik 1965: 12 – 13; 20 – 25 edaspidi viidatud AKM) Ilmselt on almanahhis „Kivine kodu“ ilmunud “Külm ookean” sellest reisist inspireeritud (Tuulik 1962: 162–168).

Aafrika rannikule viis Tuuliku 1962. aastal teine merereis, mis oli esimene Nõukogude Eesti kalurite püügiekspeditsioon Aafrikasse. Teda kutsus osalema kapten Lembit Song. Sellest on ilmunud ajakirjanduses „Meremuusika“ (Tuulik 1963) ja hiljem reisiraamat „Aafrika kuum meri“.

Kolmas reis sai ette võetud „kuna õige heeringameri oli veel nägemata“ (VVV), seega 1966. aasta detsembrist järgmise aasta jaanuarini oli Tuulik Jan-Mayeni, Šoti saarte ja Islandi juures. „Nooruse“ kolmandas numbris ilmuski reportaaž laeva elust nimega „Heeringameri“ (Tuulik 1967: 3) ja 1980 aastal kogumikus „Kuidas kuulata tormi“ tekstid „Kauged sinised mäed“ allkirjaga „Norra meri, 1967“ ja „Kaptenite maailm“ dateeringuga „1968“ (Tuulik 1980: 20 – 42).

Neljanda, nelja kuu pikkuse, merereisi tegi Ülo Tuulik Eesti ookeanikalurite transpordilaeval “Briis” II madrusena Lääne-Aafrikasse 1974. aastal. Selle sõidu eesmärk oli viia paberilaadung Kanaari saartele Las Palmasesse. Seda reisi on Tuulik ise pidanud märkimisväärseks, sest sellel sai Eestisse smuugeldatud Pariisis välja antud venekeelne Aleksandr Solženitsõni “Gulagi arhepelaag”. Raamat oli ka Tuuliku kirjaniku-elu üks kõige olulisemaid lugemisi (Tuulik 2005: 219–220). Sellelt reisilt pärinevad ka „Kirjad Atlandilt“ ehk ajalehes Sirp ja Vasar ilmunud vested, mis 1979. aastal avaldati eelnimetatud kogumikuna.

Hiljem on Tuulik osalenud kolmel suvel Läänemere uurimislaeval Aju-Dag ja kuuajasel reisil purjelaeval Krustenstern 1985. aasta mais, uurimislaevast on ilmunud reportaaž ajakirjas Horisont (Tuulik 1981: 26 – 29) ja intervjuu ajalehes Sirp ja Vasar (Tuulik 1980 : 6)

1.2 Vahetult ilmumisjärgne kriitika Ülo Tuuliku mereproosale

1.2.1 „Aafrika kuum meri“

1965. aastal ilmunud Tuuliku esimese kogumik „Aafrika kuum meri“ on kokku pandud kalapüügireisi päevikumärkmetest, laeval kirjutatud novellist „Kajakas“, „Biskaiast“ ja „Janust“. Viimased kaks eristuvad oma ülesehituselt ülejäänud päevikumärkmetena esitatud tekstist. Reisikirjas on reportaaž pimesooleoperatsioonist (justkui väljalõige ajalehest) ja kiri „Kapten Lembit Song“. Lisaks on raamatus fotod püütud saagist ja sadamalinnadest. Tegemist on erinevaid žanre kombineeriva reisikirjaga. See ei ole kriitikas kahe silma vahele jäänud: kui Mati Unt seda žanriliselt reisikirjaks määratleb, nendib ta, et reisikirja halva maine tõttu, ei kasuta seda žanrimäärangut heal meelel. Ta toob välja, et tegemist on ebatavalise reisikirjaga – mõttepäevikuga, sest see on eelkõige reis iseendasse „vähemalt parimate peatükkide järgi otsustades“. Unt leiab, et nende kõrval on niinimetatud informatiivsed peatükid, millel on žurnalistlik väärtus ja mis ei paku huvi kirjandusteaduslikus mõttes. (1965) Mõttepäevikuks peab seda ka kriitik Virve Krimm ja nõustub, et poetilised arutlused elu, inimeste ja inimliku olemuse mittenähtavate külgede üle, annavadki raamatule tema õige väärtuse. Vastupidiselt mõjuvad ilmumisaja reisikirjandusele omase vormiga ülestähendused: „sõidul läbitud aja ja koha koordinaadid“, mis muutuvad teoses „asjatuks ballastiks“. (1965) Kriitik Endel Mallene leiab, et raamatus on tekste, mis oleks võinud isiklikku päevikuisse jääda, kuna pole piisavalt kõnekad (1965).

Kalju Kääri kirjutab ühele intervjuule eelnenud ülevaates Tuuliku loomingust, et kirjaniku püüdlus tabada tabamatut – mere muutlikkust ja halli nukrust, inimese ja mere vahekordi, mere-elu mõju inimese psüühikale, teeb „Aafrika kuumast merest“ midagi enam kui reisikirja. Kuid seejärel nendib, et lõppkokkuvõttes on reisikirjal omad nõudmised ja autor ei ole saanud vältida püügiretke argielusündmuste kirjeldamist. See ei võimalda omakorda hoida pidevat emotsionaalset pinget. (Kääri 1977)

Žanriküsimusele pöörab palju tähelepanu ka Endel Mallene, kes alustab erinevate reisikirjanduse tendentside kirjeldamisega. Kriitika proovib „Aafrika kuuma mere“ asetada kirjandusloolisse konteksti. Mallene jõuab selleni, et Tuulik on Jänkimehe ja Smuuliga „ühte masti“ kirjutaja. (1965) Unt paigutab Tuuliku Smuuli koolkonda, kelle õpetajateks on lisaks Smuulile ka Hemingway ja Saint-Exupéry (1965). „Smuuli kooli“ mainib ka Krimm, kuid ta peab libastumiseks, et otseselt Smuuli eeskujul kasutab Tuulik kujundit „Suur Hall“ (1965). Samas Mallene teeb Tuulikut kiitva võrdluse Manivald Kesamaaga, kes kirjutas reportaaži „Loksa“ pardal Tallinnast Aafrikasse“, samuti pikast merereisist. Mallene kirjelduse kohaselt puudub Kesamaal huvi laevas toimuva ja seal töötavate inimeste vastu, mida omakorda Tuulikul jaguvat (1965).

Ükski kriitikutest teost otsesõnu veel mereproosaks ei nimeta, kuid mere-temaatikat mainib Mallene: „Ühe meresõidu kroonika, meie päevade meremeeste tööde ja mõtete, rõõmude ja kahtluste üleskirjutus“ (1965). Hiljemas arvustses kirjutab Kalju Kääri „Aafrika kuuma mere kohta, et selles on autor suutnud lugejat veenda, et ta on meremees, mere-elu kirjanik (1977).

1.2.2 „Vihm Gibraltar“

„Vihm Gibraltar“ on jaotatud temaatiliselt kaheks tsükliks I Suurel mere ja II Inimeste vahel. Kalle Kurg on väitnud, et raamat, kui tervik, mõjub ebahühtlaselt, autor on kogumikku „arendanud kahte liini pidi“ ja see kajastab kahtlusi ja otsinguid (1973: 1012). Endel Tennov on näinud teost mereraamatuna, sest raamatu esimese pooles on meri teiste teemade üle domineeriv ja selle teine osa sisaldab otsest mere- või rannaainet. Kriitik leiab, et päris maismaistes palades võib leida mereanalooget, sest toimub liikumine ühest kohast teise nagu laeval. Samas lisab Tennov, et kuigi raamatu teine pool pole halvasti kirjutatud, mõjub raamat teise tsükli tõttu ebahühtlaselt. (1973: 307) Ebahühtlusele viitab ka Saluri kirjutades, et selliseid tekstid nagu „Pariis! Pariis!“ mõjuvad raamatus veidi kohatult, sest „rikuvad muljet avalehekülgede avameelsest lähitsiminekest üksikule inimesele suurel merel“. (1973: 57) Kääri peab ebahühtlaseks raamatu taset: „Kogu sisaldab töid erinevates laadides, kavatsuselt ja teostuseltki nõudlikke ja vähem nõudlikke.“ (Kääri: 1977).

Ühelt poolt kirjutab Saluri, et Tuuliku tegelaste, „nende mere- ja kalakarude“ juures võib kõige rohkem valulik püüe selguse ja helguse poole, mida autor samasuguse valulikkusega toetab. Teisalt tekib tal mõnede kaugmere ja –maa juttude ülelugemisel aimdus, et tekstist kumab läbi pinnapealsus, mis publitsistliku esituslaadi tõttu ei tekita soovi alumiste kihtideni välja jõuda. (Saluri 1973: 57)

Saluri kirjutab, et nende sõitudega on kirjanik leidnud laevade tillukeses inimrühmas nii „kordumatuse“, mis neid ülejäänud inimestest eristab, kui ka „üldise“, mis ei lase meremeestel liiga kaua ära olla (1973: 57). Tennov räägib mereigatsusest kui eestlaste, rannarahva geneetikasse programmeeritust, mis avaldub ikka ja jälle kõigis rahvusliku kunsti liikides. Ta leiab, et eesti kirjandusel on suurem kandepind maismaal kui mererannas ning meresõidud on andnud pigem ühekülgselt romantilist ainet. Seetõttu pälvib Tuulik kiitust, et on suutnud kirjeldada meremeeste elu tõsikarmi reaalsust, kuigi mahult enam on literatuurseid stilisatsioone mere teemal. (1973: 307)

Endel Priidel jätkab merekirjaniku müüdi loomist, korrates Tuuliku mõtet, et meresõit on kirjanikule loomulik vajadus, olles pärit Abrukalt, elanud Sõrvel, meritsi Saksamaale viidud, Kingissepa koolis käinud. Priidel leiab, et meri on Tuulikul tegelane, korrates kirjaniku sõnu „Kes tahab kujutada rannainimest, teadku, et üheks tegelaseks saab meri.“ (1973)

Teine oluline teema mere kõrval on kogumikus sõda (Kruus 1973: 5). Seda seostab Priidel ka Tuuliku lapsepõlvega (1973). Vastupidiselt, üks teema, millest ei kirjutata, ja mida on hiljem ka Undusk puudutanud (2010: 262), on naised Tuuliku loomingus. Tennov mainib seda oma arvustuses, nimetades ridamisi kuulsaid meresõitjaid ja nende töid ning toob välja, et naise kujutamine ei ole selles merest kirjutamise traditsioonis eriti populaarne. Naisi kujutatakse eelkõige ootajatena (Tennov 1973: 308) ja nad on enamasti tagaplaanil (Kruus 1973: 5).

Eraldi tekstidest on Tennov välja toonud „Vihm Gibraltaris“ ja „Öö“, kus kujundid Suur Hall ja Merehall ja üldistusjõulise karakteri Paavo Korhoneni, olulisemaks saab inimeste olemuse ja nendes oludes olevate inimeste kujutamine (1973: 307–308). Tegelaste kujutamisel olevat Tuulik üsna armutu olnud, ilustamata neid, „kiskudes neid alasti“ ja hoolimata nende sõnaahtrusest,

jõuab nende elulisuse ja asjalikkuseni (Saluri 1973: 57). Samas Priidel leiab, et kuigi Tuulik kujutab tegelasi „nädalate kaupa püügilaeva kubrikus konutavate ja vihastava tülpimusega“, siis sellest hoolimata suhtub ta tegelastesse arusaamise ja lugupidamisega. Tema suured tunnustussõnad kuuluvad meremeestele. (1973) Kalle Kurg leiab, et kõik tegelased ei suuda taluda „mere tõtt“, iseendaga silmitsijäämise tõsidust või igapäevast, perspektiivitut tööügamist (1973: 1012).

„Vihm Gibraltar“ teises osas „Inimeste vahel“ on nähtud tugevamat seost Jüri Tuuliku loominguga: „Taoliste lugudega võiksid vist vennad Tuulikud küll ühiste kaante vahel esineda.“ (Saluri 1973: 57), sama leiab ka Valeeria Villandi (1973: 1398–1399).

Kuigi autoripositsioon erinevates tekstides muutub, siis Endel Tennovile tundub, et kuskil lähedal, ent siiski diskreetses kauguses seisab autor Ülo Tuulik (1973: 308). Enda Naaber toob esile autobiograafilist retseptsiooni soosiva kirjaniku ja ajakirjaniku esinemise paljudes Tuuliku juttudes. Sealjuures leiab ta, et kogumiku oleks justkui kirjutanud kaks erinevat Tuulikut, „üks lakoonilisem, sümbolitega mängiv“, teine „huumorimees“ – see muutub kriitikule häirivaks, mis meenutab juba varem öeldut kogumiku ebaühtluse kohta. (1973: 3) Lisaks märgiti reportaažlikkust kui lähemat ajakirjanduslikkust, olukirjelduslikku laadi, kus ühe probleemi või situatsiooniga seotakse veel terve rida teisi. (Villandi 1973: 1399)

1.3 Ülo Tuuliku mereproosa hilisem retseptsioon

1.3.1 Ülo Tuulik – sekundaarne marinist

Üheks Ülo Tuuliku loominguga hilisema retseptsiooni põhiartiklikuks Eesti kirjanduse ajaloo V köite 1. raamatu kõrval on kindlasti Jaan Unduski „Tuulik ehk unistus tapvast reaalsusest“. Undusk kirjutab, et Tuuliku looming „ei suuda rahuldada kirjandust“, viidates teoste kogumahule, mis, kordustrüki välja arvata, on väike (2010: 255).

Undusk on Tuuliku loomingut avades olnud seda meelt, et põhiliselt otsib kirjanik „kuulsaid inimesi“ ja „suuri sündmusi“. Parimateks tekstideks peab ta laastusarja „Kohtumisi kuulsate inimestega“, romaani „Sõja jalus“ ja reisiraamatut „Kõrge taevas“, jättes sellega Tuuliku mereainelise loomingu kõrvale. Leides, et kuigi Tuulik ise peab merd peaaegu metafüüsiliselt tähtsaks kirjanikukutse valimisel ja püsimisel, siis seda suurt tapvat reaalsust, mida Tuulik merele otsima läks, ta sealt ei leidnud (2010: 257 - 262). Seevastu Eesti kirjanduse ajaloos peetakse merd ja sõda Tuuliku loomingu põhiteemadeks (Eesti kirjanduse 1. 1987: 443).

Kirjutades, et Tuulik otsib „kokkupuudet füüsiliselt täiuslikuma reaalsusega kui kirjutuslauatagune sõnamaagia“, viitab ta Tuuliku inspiratsiooniotsingutele merel. Tuuliku moto võtab Undusk kokku järgnevalt: „Elu ei ole mitte oma saare, vaid oma laeva otsing.“ (257).

Tuuliku lühiproosast ilmunud kriitika on lähtunud Tuuliku teemaderingist ja seda on mõjutanud intervjuud, kus Tuulik on end eksponeerinud selle ainekuga järgi (vt Lõhmus “Kirjandustund Ülo Tuulikuga 1977; Lember „Kirjandust tuleb teha kuuma südamega ja selge mõistusega“ 1976). Tagantjärele vaadates Tuuliku loomingule, pole Undusk ainus, kes Tuuliku panust mereainelise proosa kirjutamises eriti suureks ei pea, sest 2012. aastal antud intervjuus pisendab Tuulik isegi oma „panust eesti merkirjandusse“. (Kuusik 2012; salvestus töö autori valduses)

Eesti merkirjanike üle arutledes peab Enn Kreem eesti merkirjanikeks Aadu Hinti, Juhan Smuuli, August Mälku ja Albert Uustulndi, kuid lisaks Herman Sergole, Jüri Tuulikule jätab ta sellest analüüsist välja Ülo Tuuliku loomingu.

1.3.2 Ülo Tuulik eesti kirjanduse ajaloos kui „noor autor“

Tuulik tuli kirjandusse hinnanguliselt samal ajal, mil Paul- Eerik Rummo, Enn Vetemaa, Mati Unt, Teet Kallas, Arvo Valton, Mats Traat ja Jüri Tuulik, 1960. aastate esimeses pooles, olles ka Noorte Autorite Koondise liige. Tuuliku proosas leidub modernistlikke otsinguid (vt „Tuvid kirikuplatsil“, „XX sajand“ – mõlemad VG). Noorte autorite loomingu tunnusoonte kohta on kirjutatud: „Teksti tiheduse huvides rakendatakse modernset jutustamistehnikat ning

suurendatakse detaili tähtsuskoormust. Kirjutamisviisis heistub Hemingway ja Salingeri mõjutusi. Noor proosa on vahetum, subjektiivsem, pildilisem, ent püsib algul enam-vähem peahoovuse ideoloogilises horisondis“ (Eesti kirjanduslugu 2001: 482). See väide kehtib ka Tuuliku loomingu puhul. Ideoloogilises horisondis püsimist põhjendab vähemalt „Aafrika kuumas meres“ Tuuliku nooruki-ea lugemisvara, milles domineerivad Stalini ja Lenini preemiatega pärjatud teosed (Tuulik 2012). Taaskord meenutatakse Tuuliku merekujutuse poeetika kokkupuutepunkte Smuuli ja Hemingway käsitluslaadidega, mis olevat „lüüriliste hetkede, nappide kuid täpsete detailide abil esile toodud kordumatu ja olulise kujutamise“ (Lias 1987 :70).

„Fabuleerimisel ja süžeelisel keskendusel ei ole Ü. Tuuliku lühijuttudes olulist osa. Tegelased eristatakse mereelu isepärasest argiolustikus süvendatud emotsionaalse konkreetsusega. Nende seisundit ja käitumist põhjendavad sündmuslikud pidepunktid lisanduvad retrospektiivselt“ (EKA 1987: 443). Keeleliselt hindab Mati Unt raamatus „Aafrika kuum meri“ novelli „Kajakad“, kus „sõnad on pingel all katkemas“ ja lisab siiski, et Tuuliku sõnakasutuses on ebahühtlust, kulunud sõnade ja väljendite kasutamist, kuid väidetavalt on seda vähem, kui Tuuliku teistes tekstides (ilmselt viidates, et „Aafrika kuum meri“ stiil pole täielikult ajakirjanduslik). (Unt 1965:)

Sellest ajast ja nendest nn noortest autoritest kirjutab Tuulik ajakirjas Looming (1966 nr 1) „Noored mehed kirjanduses“. Hiljem ajalehes Sirp ja Vasar läheneb Tuulik teemale läbi huumoriprisma, kirjutades „Eskiis eesti kirjanduse ajaloo (XX sajandi 60. – 70-ndad aastad)“ (1975), kus ta kirjutab eesti kirjanikest Smuulist, Undist, Vahingust, Valtonist, Hemingway’st, Salurist. Lisaks mainib ta 12 naissoost kultuuritegelase nime, kirjeldamata kedagi neist lähemalt. Pilkava teksti lõpus spekulatsioon autor selle üle, et „kellegi Jüri Tuuliku“ „absoluutnaljase loomingu“ vastukaaluks peab olema lähisugulane (näiteks vend), kelle loomingu oleks tõsine ja sügav. Sellega ta justkui naeraks kriitikas levinud kahe venna binaarse kujutamise üle. (Tuulik 1979: 7 – 18)

Mati Unt mainib „Aafrika kuumast merest“ kirjutades mitmel korral Tuuliku noorust, hoolimata, et nad peaaegu ühealised on, ja avaldab lootust, et tekstist ilmnev „kõrgem printsiip“ ka teistele noortele kirjanikele mõju avaldab. Talendile ja andekusele viitamine olevat Tuuliku hinnangu olnud halb toon. (Unt 1965)

1.3.3 „Vennad Tuulikud“, perekonna mõju loomingule

Kalle Kurg on esitanud küsimuse, miks kirjanikke Ülo ja Jüri Tuulik alati koos analüüsitakse. Enda esitatud küsimusele vastamata, asub ta kirjutama Jüri Tuuliku raamatust „Vana loss. Abruka lood“ just võrdluses Ülo Tuulikuga:

„ J. Tuulik ei ole marinist ega romantik, on maisem, maamehem, abrukasaarelikum. Mõlemad püüavad inimeses tabada olemuslikku, Ü. Tuulik lüürilistes hetkedes, siis kui mõnes detailis, mõttes või joones äkki avaneb inimese olemus; J. Tuulik seevastu inimese olemus eepiliselt piiritledes, tegelase siseilma teades ja avades. Erinevus ei nähtu aga ainult kujutamisviisist. /-/“ (Kurg 1973: 1012) See võrdlus jätkub ning on vaid üks näide sellest, kuidas kahe kirjaniku loomingust kirjutades leitakse nende sarnasusi või aspekte, kus nad vastanduvad.

Ühelt poolt on kaksikvendade teema toonud kirjanikele rohkem tähelepanu. Teisalt ilmneb olukordi, kus teose analüüsist suur osa kulub nn vendade küsimusele ja sedavõrd vähem pööratakse tähelepanu tekstile endale (vt Saluri 1973: 57). Vendade teemat on kriitikas sissejuhatavalt kasutanud veel Unt (1965) ja Kääri (1977). Tuulik on ise seda teemat korduvalt kommenteerinud (vt Dingo 1969 „Mõnikord vaatab meri tühjalt vastu“; Naaber 1979 „Inimene mõtleb ja kulub“, Lõhmus 1977 „Kirjandustund Ülo Tuulikuga“)

Kuid lisaks kirjutavale kaksikvennale on Ülo Tuulikul ka vanem õde, kes raamatupidaja ja raamatukoguhoidja töö kõrvalt on olnud kohalikul tasandil tuntud kultuurielu edendaja. Salme Tuulik osales koos nooremate vendadega Saaremaa ajalehe „Kommunismiehitaja“

kirjandusringis, mis andis välja almanahhi „Kivine kodu“, kus ilmusid kõigi kolme tekstid. Kogumikku arvustuses on öeldud: „Saaremaa jätkab edukalt kirjanike produtseerimist. On ju osa neist, kes esinevad oma kodusaares väljaannetes, juba „suurelgi maal“ autoritena üldiselt tuttavad. Nii Endel Tennov eeskätt oma „August Mõigu hobustega“, Albert Uustulnd näidentitega, Ülo ja Jüri Tuulik novellidega.“ (Pender 1962). Seega perekonna ja saare kogukonna mõju on raske eraldada.

Kui ajakirja „Keel ja Kirjandus“ korraldatud ankeet-küsitluses küsiti, kes on kõige rohkem loomingut toetanud ja suunanud, siis Tuulik vastas, et lisaks Kingissepa keskkooli headele kirjandusõpetajatele, isale ja õele on kirjanduslikuks suunajaks olnud Atlandi ookean. („Kirjandustund Ülo Tuulikuga“ Lõhmus 1977), sama on ta ka öelnud intervjuus E. Dingo pesudonüümi kasutavale Enda Naaberile intervjuus „Mõnikord vaatab meri tühjalt ja kurjalt näkku“ (Dingo 1969: 3).

1.3.4 Juhan Smuuli ja kodukandi mõju loomingule

Ülo Tuulik kirjeldab, kuidas Juhan Smuul parandas ta esimesi kirjanduskatsetusi, tõmmates maha ja kirjutades märkusena kõrvale, kui naiivselt on tegelasi kujutatud (2012). Pärast Smuuli surma on Tuulik kirjutanud mitmel korral Smuulist (vt Tuulik 1982, 1980 142–154), see kõik annab tunnistust, et tegemist oli lähedaste sugulastega ning Smuuli võib pidada Tuuliku mentoriks. See pole ka kriitikale märkamata jäänud, „Aafrika kuuma mere“ puhul mainitakse sarnasust nii positiivse kui negatiivse külje pealt. Raamat jäänuks „Jäise raamatu“ varju ka siis, kui Tuulik suutnuks Smuuli tasemel kirjutada. On väidetud, et merereis Aafrika rannikule ei olnud lugejaile samavõrd huvitav kui Antarktika reis. (Kääri)

Undusk kirjutab noore kirjaniku Ülo Tuuliku soovist saada teiseks Juhan Smuuliks ning sellest johtuvalt mere-ihalusest ja smuulilikest allüüridest „Aafrika kuumas meres“. Sarnasusena kahe kirjaniku vahel toob ta välja mõlema halva tervise, mis võimendab isikumüüti isiklike vanelastega võitlusest. Sarnasusena toob ta veel välja Tuuliku pealkirjad: „„Vihm Gibraltar“,

„Atlandi kirjad“, „Kuidas kuulata tormi“, „Mere ja taeva vahel“ – eks ole neiski pealkirjades selgeid smuulilikke vihjeid ja teadlikult kultiveeritud merearmastust.“ (Undusk: 257)

Kuid sarnasused ei piirdu „Aafrika kuuma merega“, 1975. aastal ilmus „Kirjad Atlandilt“, mis koondas 1975.aastast alates „Sirbis ja Vasaras“ ilmunud vabavormilisi humoristlikke vesteid, vastandlikus esteetilises häälestuses ja stiilimaneeris lugusi, mille laadiliseks eelkäijaks võib pidada J. Smuuli „Muhulaste imelikke juhtumisi“ ja „Muhu monolooge“. (Eesti kirjanduse 1. 1987: 445)

„Omaette väikese piirkonna moodustab saartelt pärit kirjanike sooja huumoriga värvitud kodukoha-aineline lühiproosa, mida saab käsitada regionaalkirjanduse ilminguna: Juhan Peegli „Saaremaa motiive“ (1964), Aira Kaalu „Kodunurga laastud“ I (1966) jt. Siit kerkivad esile Juhan Smuuli murdelised „Muhu monoloogid“ (1968)“ (Eesti kirjanduslugu 2001: 481 – 482). Kuuekümnendatel debüteerib Jüri Tuulik, kelle loomingus domineerib huumor ja kodukohaaine. Ülo Tuuliku on samuti proosat, milles tegevus on rannikul, seetõttu peab Undusk teda üheks rannamehemüüdi arendajaks. Müüdi juurde kuulub elutarkus ja huumor. Tuuliku sellised jutte iseloomustab „Abruka tarkus“, „väikesed elulised narratiivid“, „eluterve edevus“. Unduski väitel peab rahvas Juhan Smuuli, Juhan Peeglit ja Jüri Tuulikut suuremateks naljameesteks ja iseloomustab Ülo Tuuliku huumorit kui „saksa paatose ja vaikselt hingitseva heerosekultusega“. (Undusk 2010: 258)

Ühelt poolt on ostsed mõjutused, kuidas Tuulik Abruka elu kujutab ja kuidas saare-elu loomingut mõjutab, võib näha „Maikuisest loos“ (VG), aga teine, raskemini hinnatav, mõju on saare kirjandusinimestel, kellega Tuulik nooruses kokku puutus. Saaremaa kirjandusringist, mille almanahhis „Kivine kodu“ Tuuliku loomingut avaldati, on kirjandusega hiljem rohkem või vähem tegelema jäänud mitmed inimesed: Jüri Tuulik, Heino Kermik, Endel Tennov, Endla Tegova, Enda Naaber, Albert Uustulnd. Naaber ja Tennov, kogumiku kaasautorid, on Tuuliku hilisemad kriitikud. Hiljem töötas ta ajalehes Sirp ja Vasar muuhulgas Tennova ja Kermikuga.

Ülo Tuulik on öelnud: „Meri on olnud mulle suur ja sügav unistus ja kui tervis poleks mind kümnendas klassis alt vedanud, oleksin astunud merekooli.“ (1977). 1969 aastal ütleb Tuulik intervjuus, et meri on olnud nii loomulik ja ni tugevalt tema eluga läbi põimunud, et ta ei saaks oma merereise nimetada mere kutseks.(Dingo.) Selleks ajaks on temalt ilmunud novelle ja lühijutte ajakirjanduses ja „Aafrika kuum meri“, mille puhul on palju mereainese kasutamist. Kalju Kääri kirjutab: „Järgmiseski raamatus, proosakogus „Vihm Gibraltar“ (1972) jäi Ülo Tuulik põhiliselt merekirjanikuks – raamatu esimene ja mahukam pool, kunstiliseltki kandvam, on kokku pandud mere juttudest.“ 1973 aastal on Tuulikul lootus kirjutada pikem proosateos merest: „Kui suudaksin kirjutada kolm head raamatut – ühe sõjast (katse on käsikirjaliselt teostatud), ühe merest, mida hakkab kirjutama, ja ühe armastusest, millest iga inimene peaks pihtima, siis võiksin arvatavasti iseendaga mingil moel päri olla.“ (1973) – selleni Tuulik jõudnud ei ole. Tuulik on kritiseerinud mere romantilist kujutamist: „Valged, tuulest pingul purjed sinisel merel – see on mereromantika sümbol. Meresõitjate endi tagasihoidlikkus ja mehine väarikus ei lubanud kõnelda meresõidu erakordsest psüühilisest ja füüsilisest raskusest. (1974: 988). Intervjuus ütles Tuulik, et talle ei ole meelepärane Mälgu mere romantiseerimine (2012), paradoksaalselt on kriitikas Tuulikut hinnatud „lüürilise kujundlikkuse ja romantilisuse“ alusel (Kurg: 1012).

1.3.5 Tuuliku taust ajakirjanikuna ja reisikirjandus

Nagu eelpool mainitud tituleeriti „Aafrika kuum meri“ reisikirjaks ja sellega kaasnes arutelu reisikirja žanri üle. Alates 1950. aastatest, kui reisimine Nõukogude Eestis taas võimalikuks sai, oli reisikirjandus ajakirjandusest sõltuvuses. Nõukogude liidus oli reisikirjanduse ja ajakirjanduse suhe siiski veidi teistsugune kui enne okupatsiooni, sest reisikirjandus oli juba terminoloogiliselt määratud üheks olukirjelduse liigiks. Juhan Peegli sõnul on reisikirjeldust (st reisikirjandus laiemas tähenduses) enamasti käsitletud kui üht olukirjelduse alaliiki, aga rea spetsiifiliste joonte tõttu on reisikirjeldus vaadeldav ka eri žanrina (1961:57). Lehte Tavelgi kasutab veel 1980. aastate lõpul mõistet „(ilu)kirjanduslik publitsistika“, kuigi teadvustab, et selle terminiga on tegemist avara ja ebamäärase üldmõistega (1986: 270). Oluline on märkida, et

reisiromaani reisikirjanduse mõistega ei ühildatud (Mallene 1956: 13). Kuna sõjajärgses kirjanduses välditi kaasaja kujutamist, siis selle koha täitis olukirjelduse žanr, (Eesti kirjanduslugu 2001: 384) reisikiri seal hulgas. Seega kasutas kaasaegne ilukirjandus ajakirjanduse vahendeid, et sõja ja okupatsiooniga tekkinud nihkest taastuda, seega nõukogude reisikirjanduse algusperioodil ei ole eriti mõttekas püüda ajakirjandust ja kirjandust rangelt eristada.

Eesti kultuuris on oluline, et määrav osa reisikirjade kirjutajatest olid kirjanikud. Kui vaadata Klasseni koostatud nimekirja eesti reisikirjadest 1940. aastast 1995. aastani, siis lisaks teadlastele, kes kirjutavad pigem teadusliku või aimelise kallakuga reisikirjandust nii Eestis kui välismaal, on suur osa reisikirja kirjutajatest kirjanikud alates Oskar Lutsust, kelle mälestusteraamat “Sõjarändur” (1940), mis jääb veel Nõukogude okupatsiooni mõjudest välja, jätkates Tuglase, Vilde reisikirjadega, lõpetades nõukogude eesti kirjanikega nagu Paul Rummo, Minni Nurme, Aira Kaal, Tamara Tomberg, Manivald Kesamaa, Lilli Promet, Ralf Parve, Johannes Semper, Vladimir Beekman, Lennart Meri jne. (Klassen 1995: 8–9) Kirjanike domineerimisele nõukogude reisikirja algusperioodil on lihtne seletus – okupatsioonivõimud kasutasid reisimist propagandistliku vahendina. Ühest küljest oli komandeering kirjanikule võimaluseks kaugemale reisida, teisalt oli see kohustus neid piirkondi kajastada ja nõukogude Eestis elavatele inimestele uuest võimust positiivne pilt luua. Nõukogude reisikirjanduses avaldatud autorite sihtkohad avalduvad ka teoste pealkirjades “Eesti kolhoos Musta mere ääres” (Tamara Tomberg), “Volga-Don: Kirjad esimeselt kommunismi suurehituselt” (Paul Rummo), “Laulud stepist” (Manivald Kesamaa), lisaks kirjutati komandeeringutest Nõukogude Liidust väljapoole nagu “Muljeid ja mõtteid India sõidult” (Aira Kaal), “3 x pakitud kohver: reisipilte Saksamaalt, Bulgaariast ja Soomest” (Lilli Promet, Ralf Parve), “Island” (Vladimir Beekman), „Hiina tähtede all: turisti märkmeid” (Manivald Kesamaa, Herbert Mere). Märkuse korras peab välja tooma, et mitmed eespool kirjanikuna välja toodud olid oma kirjatee alguses muuhulgas ka ajakirjanikud, mis võis mõjutada ka nende kirjutatud reisikirjade vastuvõttu. Ülo Tuulik peab ennast kuni 1971. aasta suveni ennekõike ajakirjanikuks, sest kuni selle ajani töötas ta toimetustes ja tema tekstidki olid publitsistlikust vaimust kantud (Tuulik 2012).

Loomingulised komandeeringud olid mõeldud kirjandustegevuse ergutamiseks, kirjanikel oli võimalik tutvuda niinimetatud nõukogude tegelikkusega ja seejärel olid kirjanikud kohustatud

nähtut kirjeldama võimudele meelepärast. Kirjanike Liidu kaudu sai reisida kuni okupatsiooni lõpuni, kuid enim oli poliitilist suunatust stalinismi ajal. Sel perioodil piirdusid reisimise võimalused Nõukogude Liidu piiridega. Neli peamist suunda olid Nõukogude tööstus, kolhoosid, linnad ja rannik-saared. Komandeeringutega kaasnes päevaraha, sõidukulud, võimalus näha objekte, mille juurde tavaturist ei pääse – seega reisimine oli privileeg. (Mandel 2011) Reisikirjanduse maailma pildi laienemisele aitas kaasa sarja “Maailm ja mõnda” avaldamine alates 1957. aastast ja Juhan Smuuli reisikirjade “Jäine raamat” (1959) ja “Jaapani meri. Detsember” (1963) avaldamine, kuid siiski tuleb arvestada, et Ülo Tuuliku reisikirju mõjutaid läbi autori lugemuse stalinistlikud ja ideoloogiliselt mõjutatud reisikirjad. „Aafrika kuumas meres“ on situatsioon, milles kommunistlik noor varastas laevast alkoholi. Huvipakkuv on minategelase suhtumine endasse selles situatsioonis. Ta kujutab ennast osa kollektiivist, kelle usaldust noormees pettis. Pärast noormehe avalikku materdamist ja uue võimaluse andmist kommenteerib Tuulik: “Mul oli hea tunne sellelt koosolekult lahkudes. See tekib alati, kui tunnetad kollektiivi tervet, ausat vaimu.” (AKM: 21–22)

Timo Maran ja Kadri Tüür on eesti looduskirjanduse ülevaate-artiklis kirjutanud, et Eesti vabariigi algusaegadel tekkis vajadus koduloolise ja looduskirjanduse järele, sellel oli identiteedipoliitiline suunitlus. (2005: 248) Sama võiks näha ka reisikirjanduse puhul okupatsiooni ajal, reisikirjandusega üritati eesti lugeja jaoks kaardistada Nõukogude Liidu võimsus. Aino Sorgsepp kirjutab oma diplomitöös: “Sellepärast on reisikirjeldustel väga suur tähtsus. Kodumaad peab hästi tundma, et osata teda õigesti hinnata ja ka armastada” (1963: 11). Sellele räägib jälle vastu see, et 1957. aastal hakkas ilmuma sari “Maailma ja mõnda” ja Klaasseni koostatud eesti reisikirjade nimekirjas ei domineeri Nõukogude Liidu sisesed reisid. Siiski laevameeskonda kuuluvad erinevate rahvuste esindajad ja nii on kogu Tuuliku mereproosa puhul tegelasi erinevatest rahvustest. Distantisitunne, mis saavutatakse merel, aitab rahvuslikust piiratusel omamoodi üle saada (Tuulik 1974: 992). Samavõrd märkimisväärne on see, et kõik minategelased on eestlased.

Ülo Tuulik on öelnud, et meri oli tema jaoks ainus võimalus kaugemale pääsemiseks, ta oli vormistatud teiseks madruseks ja esimesel reisil töötas näiteks ilmajaamas, mõõtes

ilmastikunähtusi, kui uuriti helkivaid ööpilvi. Tuuliku sõnul pidi ta laevas olema meeskonna liige ja kirjatöö jaoks eraldi aega ei olnud (Tuulik 2012). Seda on ta kirjeldanud “Kirjand Atlandilt” II kirjas “Casablanca ehk pihtimus loomevaevast”, kus minategelast tulevad segama erinevad külalised, kes räägivad lõbusaid lugusid, millest minategelane võiks kirjutada. Kuna Ülo Tuulik läks reisile oma initsiatiivil ja Juhan Smuuli eeskujul, siis tema puhul ei saa enam rääkida riiklikust tellimustööst, hilisemate reiside puhul, mis kajastub näiteks kirjas “Pariis-Pariis”, on kriitiline suhtumine välisriiki loomulik. Juhan Smuul, kes enne merereisi oli muuhulgas käinud 1947. Gruusias komanderingul, oli oma reisiril tööle vormistatud korrespondendina ja tema tööd seinalehele on “Jäises raamatus” kirjeldatud nagu ka oma kirjatööga seotud eesmärgid, seega Smuuli puhul võib spekulatsioonide seoses mõningase ideoloogilise soosimisega, kuid tema puhulgi on tegemist pigem isiklike kontaktide kaudu saadud võimalusega. Kui Tuulik (2012) kõneleb kirjanikest Heino Kiigest ja Arvi Siiast, kes samuti soovisid merele minna, ent kes ei läbinud nõudmisi, siis võib 1970. aastate kontekstis spekulatsioonide, kas nende reisikeelu taga ei võinud olla ideoloogilisi kaalutlusi. Heino Kermik (2012) on kirjutanud oma merereisidest päeviku baasil ja partorgina oli ta hästi kursis erinevate laevalt niinimetatud vabasse maailma põgenemistega. Ta kirjeldab oma positsioonilt, kuidas selliseid põgenemisi vältida püüti ja kuidas ikkagi inimestel õnnestus põgeneda, seega võib arvata, et kaadrit värvates oli kontroll tugev ja eelnevalt nimetatud kirjanikke ei pruugitud usaldada.

Ülo Tuuliku puhul on ajakirjandusest lähtuv retseptioon loomulik. Nagu eelnevalt mainitud, siis 1971. aastani pidas Tuulik isegi end ennekõike ajakirjanikuks töötades ajalehes Rahva Häääl ja ajakirjas Noorus. Tuuliku tekstid on ajakirjanduses avaldatud nii enne raamatus ilmumist kui pärast seda. Näiteks kogumik “Aafrika kuum meri” on kokku pandud Rahva hääles ilmunud tekstidest, “Heeringameri” ilmus 1967. a kolmandas Nooruse numbris uuesti. Novell “Kajakad”, mis sai Tartu 1963. a jutuvõistlusel II preemia, ilmus nii 1. detsembri 1963 ajalehes Edasi, kui ajakirjas Nõukogude Naine 1964, kuuendas numbris, rääkimata sellest, et see novell oli nii kogumikus “Aafrika kuum meri” kui ka “Vihm Gibraltar”. Kogumiku “Vihm Gibraltar” puhul on eriti hämmastav, et esimest korda ilmus “Imeline tunne” 1962. aastal ajakirja Noorus kuuendas numbris (26–32) ja siis alles kümme aastat hiljem kogumikus.

Tuuliku teoseid on analüüsinud 1982. aastal Merike Poljakov, kes on kirjutanud Tuuliku määratlemisest dokumentalistika ja publitsistika kirjanikuna. Ta on jõudnud selleni, et publitsitka elementide kasutamine rikastab ilukirjandust ja selline loomulik areng on seoses lugejate ootustega. Tema ning Lehte Taveli arvamust ühendades – reisikirjandus muutub järjest subjektiivsemaks, aga ilukirjandus muutub järjest tõetruumaks. Tuuliku proosale on iseloomulik tugeva kujundi otsimine, aga seda saadab dokumentaalsuse taotlus, detailide kaudu üritatakse luua võimalikult realistlik olukord. Isegi mitmete fantaasiaelementidega tekstis “Pariis, Pariis” on tajuda, et autor on reisil kohal viibinud.

2. Mereproosa analüüsimise võimalustest

2.1 Kirjanduslooline lähenemine

Liina Unt on väitnud, et meri on võrreldes teiste looduskeskkonna aspektidega professionaalses kunstis perifeerne teema ning sellest on ka vähe kirjutatud (2005: 130 – 131). Kõneledes merekirjandusest, põrkume justkui mahuküsimuse vastu. Kas tekste on piisavalt, et öelda, mis on erand, mis on tavaline, kuidas on narratiivi mõjutanud keskkond ja millised tekstides avalduvad tendentsid on tingitud poliitilistest oludest, kirjandusloost. Teisest küljest on aja jooksul kogunenud päris suur hulk väga erinevaid tekste, milles merekeskkonnal on oluline roll: ilukirjanduslike tekstide kõrval on folkloor, proosa kõrval luule ja draama, lisaks veel madrustele mõeldud õpikud või populaarteaduslikud merendust tutvustavad teosed. Probleem seisneb selles, kuidas mereteemalisest tekstimassist leida ühis- või eraldusjooni.

Angloameerika merekirjanduse (*maritime literature*) kaanonis on enamasti inglise keeles kirjutavate autorite proosateosed, näiteks Herman Melville, Joseph Conrad, Nicolas Monsarrat, Stephen Crane, Jack London, Ernest Hemingway. Eranditeks on kreeka keeles kirjutav Homeros ja draamakirjanik Willian Shakespeare, keda samuti merekirjanduse/merekultuuri ajaloo loengutes käsitletakse (Paine 2010: 206). Eestis merekirjandusest ja mereajaloost eraldiseisvalt kursuseid ei loeta, seega saab siin rääkida vaid mereteemalistest teostest, mis kuuluvad kirjanduskaanonisse. Enne Teist maailmasõda kuulusid mere-ainelistest teostest kirjanduskaanonisse August Mälgu rannaromaanid. Pärast teist maailmasõda Hindi epopöa “Tuuline rand” (1951 – 1966), “Tulemees” (1939, kordustrukk 1979), “Vandiraiuja” (1970) ja Smuuli teosed “Kirjad sõgedate külast” (1955), “Muhu monoloogid” (1968), näidendid “Atlandi ookean” (1957), “Lea”(1960), “Kihnu Jõnn” (1965), “Enne kui saabuvad rebased” (1969), artiklitekogumik “Kui pole lennuilma” (1963), reisiraamatud “Jäine raamat” (1959) ja “Jaapani meri, detsember” (1963). Nende kanooniliste autorite kõrval on Nõukogude Eesti kirjanduses veel Rudolf Sirge ja Evald Tammlaan. Nende Eesti Vabariigi ajal tehtud merereiside ajakirjanduslikud kokkuvõtted ilmusid kogumikes kuuekümnendatel: Sirge „Sule ja purjega” reisireportaazide kogumikus „Mitmest kaarest” (1964) ja Tammlaane artiklite kogumikes

„Jänkimehe kroonika”(1961) ja „Jänkimehe kirjad”(1966). Publitsistliku kirjutamislaadiga peaks mainima Enn Kreemi ekspeditsioonidealased raamatud „Omapärane talv” (1969), “Antarktika läbi aegade” (1972), “Ahoi! Maa lõunas” (1977), Ivar Murdmaa „Sealpool Kaljukitse pöörijoont“ (1962) ja Veljo Anslani “Lugusid meremehe märkmikust” (1979). Muude Nõukogude Eesti ajalooüldmiste (taas)teadvustamise seas ilmus ka Herman Sergo “Põgenike laev” (1966), mis kujutas 1944. aastal Eestist Rootsi põgenemist (Eesti kirjanduslugu 2001: 480). Lisaks sellele kirjutas endine kapten veel näiteks teosed “Kajakalaid” (1963), “Lootsitoa jutud” (1978), “Kauge tule kuma” (1975), “Kodusadam” (1982). Kirjandusteaduse huvisfäärist eemale jäänud Albert *Uustulnd* kirjutas oma esimese raamatu “Meri põleb” 1969. aastal. Tema tuntus, enne romaani “Tuulte tallermaa” (esimene osa 1985), tuli näidendite ja merelaulude kaudu. Kohaliku ainesega tegeleb veel Jüri Tuulik, kelle loomingus on samuti proosat näidenditega peaaegu pooleks. Lastekirjandusest tuttav Manivald Kesamaa kirjutas muuhulgas luuletusi laeva- ja rannateemadel.

Kõigi nende kirjanike puhul on oluline märkida, et neil on tugev kokkupuude ranna- või merekeskkonnaga. Aadu Hint on 1978. aastal öelnud: “Elu, ainult elu annab loomingule kandepinna. Kui ma poleks isaga koos kaubaaurikul merd sõitnud ja võõraid maid külastanud, poleks nüüd olemas romaani “Tulemees”. Kui ma ei oleks seotud Saaremaaga, poleks sündinud tetraloogiat “Tuuline rand”. Kui ma poleks omal ajal töötanud Eesti Kalurite Liidu esimehena, ei oleks ma kirjutanud näidendeid “Tagaranna meeste kalakuunar” ja “Kuhu lähed, seltsimees direktor?”” (Lõbu 2010) Nagu eelpool mainitud, peab ka Tuulik seda sidet kodupaigaga, Abrukaga olemuslikuks kirjanikuks kujunemisel (Undusk 2010: 258).

Mariini ehk mereteemalise maali alla kuuluvad traditsiooniliselt nii mere-, sadama-, kui rannavaated. (Unt 2005:130) Eesti kirjanduses tundub olevat samamoodi nagu kunstis: merekirjanduse alla kuuluvad justkui nii rannaromaanid kui reisikirjad ookeani-ekspeditsioonidelt, lisaks veel draama- ja luuletekstid. Populaarsemad ja üldisesse eesti kirjanduse kaanonisse kuuluvad pigem rannaromaanid, meenutades eelkõige August Mälku.

Samas ei ole see terminoloogiline segadus omane vaid eesti keelele, ka inglise keeles on ebaselge, millal on kohane kasutada sõnu *sea literature*, *sea narrative*, *maritime fiction*, *maritime*

literature, sea fiction või coastal fiction. Selgemalt on mõistetavad *sea novel* ja *sea story*, sest sõnad romaan ja novell on määravad ja täiend „meri“ annab temaatilise suunituse.

Kuigi viidatakse nn koolkonnale Tammlaan, Smuul, Tuulik (Mallene 1965), kuhu võiks veel lisada Jürisoni ja Sirge (Tavel 1986: 274) ehk pikkadest merereisidest kirjutatud proosateoseid, siis nii Smuul, Tuulik kui Sirge kirjutavad ka proosat randlaste ainekast kasutades. Smuul kirjutas ka luulet ja draamatekste. Aadu Hindi teosed on enam tõuke saanud sotsiaalsest konfliktist, kui ümbritsevast keskkonnast (vt Tulemees 1939).

Merereisidest kirjutatud tekstidele vastupidised on August Mälgu rannaromaanid, kuid nendeski satuvad tegelased merereisile. Mälgu rannaromaanides on merereis põgusalt kirjeldatud etapp ja jääb süžees pigem tagaplaanile (vt Mälk 1971: 152 – 172). Eesti uuema kirjanduse näites, Marko Matvere raamatus „S/Y Nordea ilmareisist“ keskendutakse võõraste maade ehk võõraste rannakülade ja sadamate kirjeldamisele. Pikkade ülesõitude puhul kirjeldused, kas puuduvad või keskenduvad sündmustele ning vähem oludele ja meeleoludele, milleks enamasti on kalapüügikirjeldused. (Matvere 2012)

Ekskursina märkigem, et mitmed nimetatud autorid kirjutasid ka lasteraamatuid, Tammlaan „Laevakoer Tuhk“ ja Smuul „Meremees Murka“. Manivald Kesamaa kirjutas meresõidust reportaaži „Loksa“ pardal Tallinnast Aafrikasse“ (1979) ja sama reisi ainel lastele mõeldud poemi „Tallinn – Aafrika“ (1965). (Kesamaa on merest kirjutanud luulekogudes „Meri ja roog“, „Meri kiigub läve ees“ ja „Nelja tuule all“). Kuid lastekirjandus jääb teemaks omaette, sest pole põhjust, miks „Meremees Murka“ vääraks merekirjanduse seisukohtast rohkem tähelepanu kui Aino Pervku „Kunksmoor“.

Terminoloogilist segadust illustreerib Enn Kreemi artikkel “Neli merekirjanikku, neli saarlast” (1998: 1242 – 1255), kus ta kirjutab neljast merekirjanikust: Juhan Smuulist, August Mälgust, Aadu Hindist ja Albert Uustulndist, kui eesti merekirjanduse tuumikust. Ükskõik, kuidas merekirjandust defineerida, siis Mälku seovad merega tema rannaromaanid, sellest lähtumine tähendaks, et merekirjandus hõlmab ka rannakirjandust. Kuigi ka Smuulil ja Uustulndil on meresõidukogemust, siis peab Kreem neljast kirjanikust vaid Hinti “tõelist mereelu” näinud kirjanikuks. Seega jääb Kreemi interpretatsioonis segaseks, kas merekirjanduse puhul on merekeskkonna isiklik tundmine oluline või mitte. Kõneldes Smuuli loomingust eristab Kreem

merekirjandust ja merepublitsitikat, esimeste hulka loeb ta “Meremees Murka”, “Tormine rand”, “Atlandi ookean”, “Kihnu Jõnn”, “Merelaulud. Tormipoeg.” ja merepublitsistikaks “Jäine raamat” ja “Jaapani meri, detsember”. (Kreem 1998 : 1242 – 1255) Terminoloogilist segadust külvavad ka tekstid, nagu Hemingway “Vanamees ja meri” või Mälgu “Hea sadam”, kus tegevus toimub nii rannakülas kui ka merel. Tuuliku tekstides on enamasti tegevus merel, kuid juttudes ja meenutustes kirjeldatakse sündmusi maismaal. Näiteks novellis „Vihm Gibraltar“ meenutab kokatüdruk, kuidas ta vend esimest korda talle Hispaaniast rääkis (1972: 42 – 43). Herman Sergo “Lootsitoa juttudes” on Tuulikule vastupidiselt, tegevus toimub sadamas, tegelasteks meremehed, ja jutus jõutakse tehtud või tegemata meresõitudeni. (Sergo 1978)

2.2 Eriline keskkond. Kronotoobid

Eritähenduslike mõistete kasutamine loob olukorra, kus varasemalt kasutatud terminid merekirjandus, merekirjanik, mereproosa ei tähista midagi konkreetsemat kui mereainelist kirjandust. See siiski ei tähenda, et ei peaks selles mõistete rägastikus leidma mingisugust järjepidevust või vähemalt püüdma defineerida. Ilmselt on kõige otstarbekam lähtuda mitte ühest kirjanikust või ühest koolkonnast, vaid iga teksti puhul eraldi vaadata keskkonda ja seda, kuidas merega seotud keskkonnad omavahel erinevad ja milline on nende mõju narratiivile. Selleks pakub võimalust Margaret Coheni merekronotoopide teooria, mis lähtub sellest, et nagu kõik keskkonnad, mida kirjanduses kujutatakse, olgu nad siis mered, jõed, rannikud või saared, on üheaegselt geograafilised punktid kui troobid. Proosas on nende keskkondade/troopide poeetiline funktsioon teema edasiandmine ja tegevuse arendamine. Cohen väidab, et need krontoobid on stabiilsed ja erinevates tekstides ära tuntavad alates romaanidest ja luulest ning lõpetades mitteilukirjanduslike reisikirjadega. (Cohen 2006: 647–679)

Ta nimetab kuut veega seotud kronotoopi: sinine vesi – avameri, pruun vesi – sünged jõesügavused, valge vesi – veekogud ekstreemsetes ilmastikuoludes, saar – maa, mis on täielikult ümbritsetud veest, rannik – mere ja maa kokkupuutevöönd, laev – ebastabiilne tükk nn kuiva maad, mis kannab inimesi vaenulikes vetes. (Cohen 2006: 649)

2.2.1 Valge ja sinine vesi

Kuigi Cohen väidab Bahtinile ja oma uurimisele toetudes, et eelpool kirjeldatud kronotoobid on imetlust tekitavalt stabiilsed (Cohen 2006: 649), siis valge vee kronotoobi osakaal nõukogude mereproosas on peaaegu olematu. Ebaõnnestunud näidetena võib tuua Tuuliku „Külm ookean” (Tuulik 1963: 155–168) ja Smuuli „Pühadekari hukkumine” (Priidel 1985: 219–246). Smuuli tekst on pigem üles ehitatud sotsrealismi printsiipe silmas pidades. See pole puhtalt valge vee kronotoop veel seetõttu, et laevahukk toimub ranniku lähedal ja laevameeskonna ja päästjate kõne ja tegevuse kirjeldus on segamini. Rõhuasetus tundub olevat kahe ametniku, rajoonikomitee teise sekretäri ja kolhoosi direktori, ühistel jõupingutustel inimeste päästmise nimel, hoolimata on varasematest lahkarvamustest. (Smuul 1985: 219–246)

Cohen on kirjutanud, et valge vee kronotoop on avaldub sel hetkel kui vägivaldsed mereelemendid muutuvad nii intensiivseteks, et viivad narratiivi kriisini. Nagu teises peatükis puudutatud, on Tuulik narratiivi arendanud kujutades ohtlikku olukorda näiteks vee võtmine novellis „Imeline tunne“ (Tuulik 1962: 26–32) ja sama tegevus novellis „Külm ookean“ (Tuulik 1963: 155–168). Kuid need mõlemad esindavad pigem sinise vee kronotoopi olles ebatavaline ja ohtlik sündmus, milles looduse mõju pole nii määrav kui inimtegevus.

Sinise vee puhul toob Cohen näite sellest, et „Odysseuse“ nõiutud koletistest 19. sajandi keskpaigaks looduslike koletisteni, nagu valge vaal Herman Melville „Moby Dickis” (Cohen 2006: 651). Raamatus „Aafrika kuum meri“ on omamoodi koletis Kajutitunne. Ta on justkui üks nendest koletistest, mida mainib ka Cohen. Kuigi erinevalt eelnevatest on Kajutitunne laeva sisemine koletis, isiklik tüdimus ja hirm, millel puudub füüsiline kuju. Nagu teada, pole see personifikatsioon Tuuliku välja mõeldud, sama kujundit kasutab ka Smuul, kes omakorda viitab Conradile, kellelt ta selle kujundi leidis. (Smuul 1963: 124)

2.2.3. Saar, laev ja rand

Saare kronotoop on defineeritud tema paiknemise järgi vee suhtes. Ruumiliselt pakub eraldatus võimaluse konstrueerida ideaalse ühiskonna, utoopilise keskkonna. Cohen toob näiteks nii

„Utopia“ kui ka „Robinson Crusoe“. (2006: 659) Nendele võiks Eesti kirjanduses vastu panna Gailiti „Karge mere“, milles on ebatavaline, struktureeritud ühiskond; raske on määrata ajastut ja saare paiknemiskohta (Gailit 1938). Kuid Tuuliku saar – enamasti Abruca – on teistsugune, sarnanedes pigem rannikule. Selle põhjuseks on ilmselt realistlik loomelaad, Tuuliku lähtumine reaalsest oludest. Kui Coheni kronotoobikirjeldustest miski Tuulikuga seostub, siis see eraldatus on oluline vestes „Merepealne lugu ehk lugu Velskri Mihkli musta mütsiga“.

Saarel on Tuuliku proosas siiski oluline roll, olles justkui laeval ja rannal oleku vahepealne. Laeval oleku sarnanemist saarel olemisega on märkinud Kaia Lehari, mõlemad on avatud merele, meri võimaldab liikumist, kuid täpselt samuti ka takistab ja kujutab eraldatust muust maailmast. Samamoodi on nii saarel kui laeval avatud maastik ja suletud maastik, saarel siis saare keskosa metsa või mõne muu rannikust erinstuva keskkonna näol ja laevas on selleks kajut. Laev ja saar lõhuvad mere järjepidevust, ühetaolisust. (Lehari 2003: 100–101) Kui rääkida Tuuliku mereproosast, siis selles juhtival kohal just laevakeskkond ja saarekeskkond, sest oma juttudega läheb ta sageli ühest teise, „Atlandi kirjad“ kogumik suuresti koosnebki seikadest kodukohas (saarel), mis minategelasele laeval sõites meenuvad. Vastupidiselt on „Saastumises“, kus tegevus toimub Tallinnas. Minategelasele meenub ta enda meresõit, kui ta loeb lehest uudist ulatusliku ookeanireostuse kohta: „See naine seal ei teadnud, et mul oli silme ees ka sinine briis Põhja-Aafrikas, soe sinine briis kauge liivakalda kollases hämus, laevad vajumas pehmes laines, kuum puhas passaatõhk.“ (VG: 47). Liina Unt kirjutab, et ulgumerel on „kohta“ teist korda füüsiliselt leida võimatu, aga on võimalik see sündmuse kaudu läbi elada, meenutades aistinguid, mis analoogia tekkides aitavad merd „ära tunda“, teda kohana tajuda ja kogeda (Unt 2005: 145).

Suur erinevus saare ja laeva vahel on see, et laeva asukoha muutumise tõttu pole seal võimalik kohta määrata ja ta on justkui ka ajutine koht. Ajutisust rõhutab veel ka laeva meeskonna toimimine – ühes laevas ollakse sageli juhuslikult, piiratud aja jooksul. „Aafrika kuumas meres“ kirjutab Tuulik oma laevakaaslastest, kellega kohtus sel reisil ja suhtles rohkem ja keda teadis juba eelmis(t)est reisi(de)st. „Atlandi kirjades“ kirjeldab minategelane Hugo Maide organiseerimisvõimet, kes on oma meeskonna moodustanud erinevate rahvaste spetsialistidest, ja keda on selle eest tunnustatud. (AK 1979: 121)

Keskkonnana sarnaneb saar enam rannikule kui laevale, saarelgi vaadatakse rannalt-merele, selle asemel, et vaadata merelt maale. Kui merel olles maa ei paista, siis koduigatsus või maaihalus tingib selle, et jutud on justkui suunatud ranna/maa poole. „Aafrika kuumas meres“ on kuupäevamärketa tekst „Kodumaa“, kus minategelane kirjeldab igatsust kodumaa vastu ja nimetab hetki ja inimesi, mis „ei tea miks“ meenuvad. „Siia laeva tuleb ta veel maalt saadetud kirjadena. Need võivad olla sisult kerged, isegi tühjad, aga ometigi on neil maa kaal, sest kirjutav inimene on nad posti pannud kodumaal“. (AKM: 82–84) Novellis „Imeline tunne“ saab keskne tegelane Pavel Ivanovitš „3000 miili kaugusel kodusadamast“ radiogrammi kodust „Miks õnnitled kaks päeva hiljem?“ ja edaspidi meenutab Pavel Ivanovitš, kuidas ta naisega kohtus, kuidas nende ühine elu arenenud oli, spetsiifiliselt meenutab sõja-aega. (Tuulik 1962: 26–32)

Nõukogude eesti kirjanduse puhul tuleb saare kujutamise juures märgata teatud ajaloolisi eripärasid. Kui enne Teist maailmasõda võis öelda, et saar oli rohkem avatud meretaguste mõjutuste suhtes: saadi kiiremini uusi teadmisi, oskusi, kogemust, näiteks aniliini kasutamine lõnga värvimisel (Lehari 2003: 95), siis okupatsiooniga muutusid rannikualad kinnisteks piiritsooniks ja seeläbi perifeerseks alaks, see muutus on kirjanduses ka koheselt näha. Mälgu lood kaluriküladest ja merd sõitvatest meestest asenduvad olukirjeldustega kolhooside rajamisest. Viimaseid kirjutati enamasti loomingulistel komandeeringu käigus, kuid selleks, et pääseda rannikule ja saartele, oli juurdepääsuloa hankimiseks sageli vaja Kirjanike Liidu eestkostet. Sellisest juhtumist kirjutab Aive Mandel seoses Rudolf Sirgega, kes on palunud abi sellise eriloa saamiseks Kirjanike Liidu juhatuse koosolekul 1949. aastal (2011: 169).

Laev on üks nendest kronotoopidest, mis väga sageli on segatud teistega, sest on vähe viise, kuidas kujutada avamerd ilma aluseta, millel tegevus toimuks. Laev on justkui tükk kuiva maad merel, nagu omaette riik või ühiskond, mille „kuningaks“ on kapten. Selline hierarhia on möödapääsmatu, sest ohverdada mugavus, ego ja isiklikud huvid on ainus võimalus vaenulik väliskeskkonnaga toime tulemiseks. (Cohen 2006: 663) Sellist drastilist eneseohverdust Tuuliku proosast ei leia, sest väliskeskkonda ei kujutata nii vaenulikult, aga laeva hierarhiline korraldus ei saa eraldi märkimist kummaski kogumikus, kuigi „Aafrika kuumas meres“ on Tuuliku lähikonnas erinevate ametite esindajaid ja „Vihm Gibraltaris“ kogumikus on erinevates tekstides keskseteks tegelasteks nt ekspeditsiooni ülem, ajakirjanik, mehhaanik, kalarappija, kokk, vanemabi. Siiski tuleb mugavus, ego ja isiklikud huvid ohverdada laeva tehnilistest võimalustest

lähitudes. Novellis „Öö“ on vanemabi Kalju, kelle „Kajut oli raamatuid ja ajalehti ja ajakirju täis, osa neist polnud kellelegi vaja, aga olema nad pidid, sest maalt saadeti, Kaljul oli endal kitsas ja iga uue baaslaeva saabumisega läks kitsamaks.“ (VG: 34) „Aafrika kuumas meres“ mõjub inimestele nii füüsiliselt kui vaimselt suletud laevakeskkond ja ilm, mis muudab laevakeskkonda. Tavalisema näitena mõjutab minategelase und laeva kõikumine (AKM: 27) või see, et kajutikaaslane pomiseb: „Nagu oleks kitsas.“ (AKM: 56), ebatavalisem on nii kuum ilm, et palja jalaga metallile astunu peab kohe haiglakajutisse pöörduma ja higistamine teeb kõrvad nii hellaks, et need ei talu enam müra. (AKM: 52) Helid on nii „Aafrika kuumas meres“ kui „Vihm Gibraltaris“ olulisel kohal. Nagu ka teiste meelte kasutamine nt erinevat lõhnad on novellis „Öö“ informatiivsed või värvide kasutamine novellis „Imeline tunne“. „Vihm Gibraltaris“ mõjuvad need Coheni eneseohverdusteks nimetatud laeva kronotoobi eripärad teisiti, sest tegelaste seas on erinevatel postisioonidel olevaid inimesi. Pavel Ivanovitš avatekstist „Imeline tunne“, otsib kokkupuudet teiste inimestega ja tema elamistingimuste kohta kirjutatakse:

„Pavel Ivanovitš oli harjunud mugavusega – saatus tahtis, et nüüdki, uues suures baaslaevas, sai ta sellise luksusliku elamise. Aga vahel, üle roostes, kalasoomustest libeda raudteki astudes, vattkuubedes ja kummisaabastes kalatöölise keskel, tundis ta, et elu on teda kõrvale jätnud, ja ka ise polnud ta enam see nooruk, kes vaatab rinnutsi kivimüürile toetudes laevu ning tunneb rõõmu jahedast hommikutuulest.“ (VG: 12)

Smuul on leidnud, et meresõidu juurde kuuluvad need ohverdused ja piirangud, selleks, et tajuda merekeskkonda: „Inimesed, nende seas ka kirjanikud, kes tuusikutega sõidavad ümber Euroopa mugavatel, isegi luksuslikel reisilaevadel, ei mõista ega saagi mõista seda, millest ma praegu räägin. Ühe väikese otsa Aleksandriast Odessani tegin ma „Pobedal“ ja nägin, et säärane meresõiduk meenutab ujuvat hotelli oma restoranide, tantsuõhtute, maskiballidega jne. Ma ei tajunud üldse, et meie ümber on meri. Missugune kontrast on sellega võrreldes ekspeditsioonilaeva või ka lihtsa kaubalaeva elu! (Smuul 1963: 124)

Cohen märgib, et selles mikroühiskonnas on naised meestele allutatud. Üldist meestekesksust võib mereainelises kirjanduses märgata küll, vaadates käesolevaski töös mainitud kirjanike nimekirja. Tuuliku kriitikagi mainis, et naised on tekstides tagaplaanil. Kõige tugevamalt on Tuuliku proosas naiste objektistamist näha Paavo Korhoneni tegelaskujus, kes arutleb, kas ja

miks ta peaks Veeraga veel magama (VG: 34) ja mõtleb, Gibraltaris seistes, kuidas naised merel olles teisiti mõjuvad kui kalda ääres: „Korhonen vaatas naist ega andnud endale aru, et merel oli ta neid kõiki, ka kõige vanemaid ja inetumaid inklusiive, nagu ütleb radist, näinud terasemalt, intensiivsemalt. Siin, maaservas, polnud enam tarvidust selliselt vaadat. Maa oli äkki lõdvaks ja ükskõikseks teinud. Seal, vee peal, oli ta naisterahvaga rääkides otsekui ühe lause puusadele, teise põlvedele, kolmanda juustele öelnud, ja ta tahtis, et igast lausest ka selliselt aru saadakse, sest need polnud niisama lihtne kokku seada; aga siin praegu käis mingi lauseotste vahetamine naisega, kellel oli kaasas tühi pang, millel ta istuda sai.“ (VG: 43)

Seoses laeva-kronotoobiga mainib Cohen tööd, öeldes, et laev on teiste kronotoopidega kõige sagedamini ja ulatuslikumalt inimtööd kujutav, selle kaudu muutub kronotoobi keskmeks see keha, mis tööd teeb.

„Aafrika kuumas meres“ dikteerib töö tegemist Tuuliku enda füüsis, sest tegemist on dokumentaalsest materjalist lähtuva teosega, niisiis nendib minategelane, et „juba esimese kaheksatunnise töö järel niiskes ja kuumas kalatsehhis tuli nagu kutsumata külaline mu hirm, mu kartus – lapsepõlves läbipõetud raske haiguse järelkaja – see tegi mind jõuetuks ning tõstis elavhõbedasamba kraadiklaasil kõrgemale 37-st.“ (AKM: 52) Siis tekib Tuulikul, nagu Smuulil „Jäises raamatus“ soov tõestada, et kirjutamine on samuti töö. Kui Smuul hoiab lugejat kursis oma tekstide arenguga, justkui tõestades, et ta tegutseb, siis Tuulik tõestab seda nii, et lisab laevas kirjutatud novelli „Kajakad“ jutu sisse „Kirjutaminegi on töö, ilma milleta päevad täiesti tühjad tunduvad. Lõpetasin täna novella ja ma ei saa seda jätta avaldamata, sest see on süntees – meeolud külmalt ja soojalt merelt. Algfakt jäämägede ja udude keskelt ning tunne siit – troopikast.“ (AKM: 30) Tuuliku enesepiitsutamine füüsilise tööga on soov mõista meremehi täielikult: „Hakkasin kartma, et ma ei suuda, nagu vaja, mõista inimesi, kui ei ole ise surmväsinuna vajunud unne, kui pole hinganud vänget lõhna kalajahutsehhis, kui pole piisavalt tundnud, mis tähendab töötada ööpäevas kaks vahetust: kaheksa tundi tööd + kaheksa puhkust + kaheksa tundi tööd. Ja nii lõputult, lõputult“. Tuulik suhtub suure austusega töötavatesse meestesse, isegi öeldes, et nendega võiks kõhklusteta üle Biskaia minna (22), mõeldes kõigi eluraskuste ja väljakutsete vastu võtmist. Samas ka hiljem Enn Kreemiga vesteldes nenditakse ühiselt, et kuigi mõlemad on „maailmamerd kündnud“, siis ei saa nad end meremeesteks pidada (1974).

Hoolimata on haigestumisest ei lõpeta Tuulik ka füüsilise töö kujutamist „Aafrika kuumas meres“. Cohen räägib oskusteabest (*know-how*) merel, mis toimub kindlasti tekil, mitte laua taga, autor loob sellega usaldusväärse teksti suhtes. Oluline ei ole teada, kuidas midagi teha vaid teha oskuslikult. (2003: 486) Kui Tuulik kirjutab peatükid nagu „Aafrika kalapüügi ajalugu“ või „Kuidas püütakse kala“, siis ta justkui eeldab, et lugeja ei tea valdkonnast midagi ja ta tutvustab seda, see ei ole oskusteave, sest autor ei kasuta teavet kuidagi ise tegutsemisel. Coheni kohaselt mõjub oskusteave eriti kriitilistes situatsioonides, kus tehnoloogia, mille kasutamine on oskusteabe puhul eriti oluline, jõuab oma suutlikuse maksimumini. Millegi sellega Tuulik ise hakkama ei saa, küll aga näitab Tuulik novellis „Öö“, et Korhonen on oma ala spetsialist, kui vanemabi Kalju juures olles, ei huvitu ta koju saatmise ähvardusest, noomistustest, mõeldes vaid masinaruumis olevale pumbale, mis tekile masuuti pumpab ja kuumusega tekile halvasti mõjuda võib. (VG: 35) Kui muidu on Paavo Korhonen kujutatud pigem negatiivse tegelasena, kes ei austa naisi, ei ole intelligentne, haritud, tahab tegeleda salakaubandusega, on egoistlik, siis töö koha pealt, kujutatakse teda positiivses valguses ning sellest nendes rasketes oludes piisab.

Kuigi töö, kinnine meestekeskne mikroühiskond ja ebatüüpilised võimalused enda positsioneerimisel on ilmselt iseloomulikud kõigile laeva kronotoobiga tekstidele, hoolimata konkreetsest alusest, siis merekindlus ja meeskonna informeeritus ümbritsevast on need, mille kaudu saab sõidu ohtlikkust ja seega ka romantilist kujutamistlaadi tõsta. Thor Heyerdahli eksperimendi märkmetel põhinev raamat „Kon Tiki“ (1957) näitab, kuidas 20. sajandil saab dokumentaalse algega tekst mõjuda kangelasi kujutava merekirjandusena. Teadlane viib end ja oma meeskonda aastasadate taguste võimaluste ja teadmiseni (erandiks näiteks raadiosaatja kasutamine).

„Teadus ja nüüdisaegsed meresõidumasinad on usu fataalsesse õnne peaaegu minetanud. Vana tõde: mida nõrgemad olid inimesed võitluses loodusjõudude vastu, seda enam nad uskusid salapäraseks jõududesse. Meremehed, kes alati olid ilmaraevu pillata, uskusid eriti mitmesuguseid endeid. Õnnelikuks reisiks oli tarvis täita kõikvõimalikke rituaale. Mehed olid uuenduste suhtes umbusklikud, sest need tõid „häda kaela,“ on kirjutanud Ülo Tuulik (1974: 993). Märke nendest religioossetest aegadest on vähe, suurimaks traditsiooniks ja mitmetes tekstides korduvaks on nn ristimispidu esmakordselt ekvaatori ületajatele. Sage on mere

isikustamine. Matvere kutsub merd „Vanaks“ (2012: 15). Tuulik seda nimetust ei kasuta, sest tal on omaette kujund Kajutitunne, mis oma olemuselt erineb Vanast, olles kinnise ruumi ja eraldatuse sümbol, mitte niivõrd mere ohu ja õnne sümbol, nagu Vana.

Kuna Tuuliku loomingus on kalalaevad, siis nii „Aafrika kuumas meres“ kui „Vihm Gibraltaris“ on sageli juttu saagist, see käib tööga kaasa. „Aafrika kuumas meres“ ehitab kirjanik selle peale justkui ka teksti põhilise konflikti, sest kahe laeva vahel korraldati võistlu plaani täitmine, laev, millel oli Tuulik ei saanud väga pikalt kala, töö seisis, inimesed ootasid, tülpimus – autor kirjeldab inimlikke tundeid ja kõneleb ilmast ja koduigatsusest tingitud raskusi. Ühtäkki kõik muutub ja laev püüdma palju kala, koguni niivõrd, et kõike ei jõuta ära töödelda. Võistlus teise laevaga käib kuni pingelise lõpuni. „Vihm Gibraltaris“ novellis „Öö“ on see kala ja rahaihalus suur, sellepärast laeva tuldigi, lõpuks süüdistab Korhonen naist kalapuuduses.

Tulles tagasi selle juurde, et peamine ei ole aluste erinevus, vaid sõidu eesmärgi sõnastamine. Ingold eristab kahte liikumise modaalsust: rändamine ja transportimine, millest esimese puhul pole algust ega lõppu, selget rada, teise puhul on esmane eesmärk sihtpunkt. Rännates on iga paik, kus rändaja on justkui samaaegselt ka tee millegi järgmiseni, siis transpordi puhul on oluline sõltuvus asukohast, sest iga liigutuse eesmärk on jõuda sihtmärgini. (Ingold 2006: 24 – 25). Tuuliku „Aafrika kuum meri“ kuuluks esimese hulka, sest minategelase jaoks ei ole eesmärgiks ükski konkreetne paik, nagu kogu ekspeditsiooni eesmärgiks on ebamääraselt mingi piirkond, vaid talle on olulised inimesed, keda ta selle sõidu jooksul näeb. Teisalt „Öö“ ja „Vihm Gibraltaris“ novellide keskne tegelane esindab seda eesmärgipärasust, kuid erinevalt näiteks Smuuli „Jäisest raamatust“, kus eesmärgiks oli paik (kuigi see sõidu jooksul muutus), siis Korhonenile on eesmärgiks raha (ta võib neid eesmärgiks nimetada ka tööd või kala) (VG: 24–45).

Surm merel – Cohen toob näiteks meeskonna toimimisest R.H. Dana „Two Years before the Mast“, kus meeskonnaliikme kaotamist võrreldakse jäseme kaotamisega, mitte miski ei asenda seda (2006: 665). „Aafrika kuumas meres“ meenutab minategelane eelmisel meresõidul olnud stseeni, kus üks meremeestest suri ning nad jätsid surnuga hüvasti. Selles kirjelduses kasutab minategelane personifikatsiooni merest kõneledes, pöördudes tema poole. Kuid vastupidiselt Dana kirjeldusele lubab, et hoolimata sellest kaotusest, tulevad meremehed merd ikka alistama ja teevad ka nende töö, kelle meri endale võtab. (1965: 65)

Ranna kronotoobile on iseloomulik sotsiaalne ruum, kontakti-ala, kuid ohu moment seisneb selles, kellega rannas kohtuda võidakse, Cohen mainib kannibalismi-hirmu, mis tema leidis oma uurimisvallas olevates 19. sajandi teostes. Ranna kronotoobiga haakub ka sadama-kirjeldus. Novellis „Vihm Gibraltaris“, kus laevameeskonnal on võimalus sadamas maale minna, mõjub keskse tegelase Paavo Korhoneni soov laeva jääda, kõigi teistega võrreldes, oponeerivalt. Kui rand (sh sadam) on kontakti-ala (Tuuliku kirjeldused „Aafrika kuumas meres“ kohalikeg jutuajamistest) ja arvestades, et Korhonen pole suhtlemisaldis, siis tema kalkuleeriv mõte kaamera ebaseaduslikust müügist, muudab tema introvertsuse tajumist isegi sügavamaks.

Sellisele kronotoobile vastab selgelt Marko Matvere „S/Y Nordea ilmareis“ (2012), aga ülejäänud eesti kirjanduses kuuluvad rannik ja rannakirjandus ennekõike regionaalkirjandusse. Eesti kirjanduses on rannaromaanid laias laastus romaanid, mis räägivad rannast ja randlastest. Rannaromaanide autoritel on isiklikud ja lähedased suhted merega. Need on indiviidi tasandile laskuvad psühholoogilised teosed, mis keskenduvad rannarahva eluolule ja tegemistele, mille fooniks on meri, mis pakub lisaks elatusallikale ka esteetilist naudingut. (Ruljand 2011:3)

Kokkuvõte

Käesoleva töö kõige huvitavamaks tõdemuseks oli, et vaatamata mere mõjutustele – mida tõdeb nii kirjanik Tuulik ise, kui ka mitmed artiklite autorid – ei pööra hilisem retsensioon mere temaatikale suurt tähelepanu, seevastu jookvas kriitikas tituleeritakse Tuulikut isegi “merekirjanikuks”. Seega on väga raske merekirjanduse tunnusjoonte määramine vaid retsensiooni (tuleb ka meeles pidada, et peamine retsensioon on kirjutatud vastaval ajajärgul teatud mallide ja trendide järgi) põhjal, tulemust ei andnud ka sarnast keskkonda kasutavate autorite ühisnimetajate otsimine.

Küll aga saab olla kindel mere ja Abruca saare mõjus Tuuliku loomingule. Seda võib väita nii loomingu sisu, kirjaniku öeldu kui retseptsiooni põhjal. Lisaks tuleneb ka huvi kusagilt ja millegi põhjal. Samuti on kirjaniku žanriotsingul olulised perekondlikud mõjud, näiteks võime võtta loomingulised ühisnimetajad Juhan Smuuliga ja kaksikvenna Jüri Tuulikuga. Mõlemad kirjanikud on keskendunud mere temaatikule ja üks on teiselt ka otseselt juhiseid saanud. Lisaks ei tohi ära unustada Tuuliku ajakirjanikukutset, mis sundis teda omandama väga hea dokumentalisti oskuseid, mis kajastuvad omakorda loomingus ja retseptsioonis.

Kui aga vaadata üldisemat kirjandusloolist pilti ja jätta Tuulik hetkeks kõrvale, võib märgata, et terminoloogias valitseb üldine segadus. Meie kirjandusloo ajalugugi on kohati liiga lühike, et sellest midagi järeldada, seda eriti merekirjanduse osas – meretemaatikaga tegelevaid kirjanikke on hetkel liiga vähe. Ja olgugi, et on erinevaid „abimehi“, näiteks mere kronotoope, ei vii see meid ometi kuigivõrd lähemale merekirjanduse kui žanri tunnusjoonte määratlemisele.

Summary

The most interesting discovery of the thesis in hand was that despite the effects of the sea on the writer Tuulik – acknowledged both by the writer himself and also by the authors of many articles – the latest reception doesn't give a lot of attention to the sea theme in his writings, but the contemporary reception claims Tuulik to be a „sea-writer“. So it's definitely difficult to determine the distinctions of sea-literature based just on the reception (we also need to subsume that all reception is written in a certain time and based on certain templates and trends). It was also as unsuccessful trying to find one common denominator of all the writers using the same creative environment and elements distinct by all of them.

All though we can be sure on the influence of the sea and the island of Abruksa upon the literature written by Ülo Tuulik. We can enunciate so based on the literature itself, based on the interview with the writer and based on the contemporary reception. Also we can be sure that the writers certain interest derives from somewhere and is based on something – the sea surrounding him. Also it is important to notice the family influence upon the writer, for example the common denominators with his twin brother, Jüri Tuulik, and the influence of his relative Juhan Smuul. Both writers, Ülo Tuulik and Smuul, are often focused on the sea-theme and we can be sure that the second writer has been somewhat of a teacher to the first. In addition we must not forget the profession of Jüri Tuulik, because it is almost certain that journalism forced him to master the true skills of a documentalist, which is also noticeable in his books and reception.

But if we take a glance at the more general literature-history and disremember Tuulik for a brief moment, it can be noticed that the terminology used is also somewhat loose end. The history of our literature is also a little too close cropped to elicit something from it, that specially in forms of sea-literature: it can even be said that we are short of sea-writers to do so. And even if we conclude the adjuncts – for example the cronotopes of the sea – it does not take us closer to determining the differentia of sea-literature as a genre. So it can be concluded that at the moment we just have too little material and facts to base our opinion or distinctions on.

Kirjandus

Artiklid

Beaton, Roderick 1989. *The Sea as Metaphorical Space in Modern Greek Literature*. Journal of Modern Greek Studies, Volume 7, Number 2, October 1989, pp. 253–272

Cohen, Margaret 2003. *Traveling Genres*. New Literary History. Vol. 34 (3), pp 481–499.

Kreem, Enn 1998. *Neli merekirjanikku, neli saarlast*. Looming nr 8: 1242–1255.

Krimm, Virve 1965. *Mõtiskluste ja meeleolude raamat*. Sirp ja Vasar, 15. oktoober.

Kruus, Oskar 1973. *Rohkem tuult purjedesse!* Sirp ja Vasar 26. jaanuar.

Kurg, Kalle 1972. *Proosaline 1972*. Looming nr 6: 1010–1032.

Lember, Endel 1976. *Kirjandust tuleb teha kuuma südamega ja selge mõistusega*. Noorus nr 9, lk 4–7

Lias, Pärt 1987. *Sulailmast uutmiseni: proosakirjandus aastail 1960 – 1986*. Keel ja Kirjandus nr 2, lk 65–77

Mallene, Endel 1965. *Janust, biskaiadest ja Ülo Tuuliku esikraamatust*. Noorte Hääl, 31 oktoober.

Naaber, Enda 1973. *Aukartus biskaiade ees*. Kommunismiehitaja 16. jaanuar.

Paine, Lincoln 2010. *Beyond the Dead White Whales: Literature of the Sea and Maritime History*. International Journal of Maritime History. XXII, No. 1 (June 2010), pp. 205 – 228.

Priidel, Endel 1973. *Oma Biskaijal*. Rahva Hääl 6. jaanuar

Saluri, Rein 1973. *Ülo Tuulik "Vihm Gibraltaris"*. Tallinn 1972. Noorus nr 4, lk 56–57.

Tavel, Lehte 1986. *Reisilt reisiraamatusse*. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 270–279.

Tennov, Endel 1973. *Juba jälle merele...* Keel ja kirjandus, nr 5, lk 307–308.

Tuulik, Ülo, Kreem, Enn 1974. *Inimene ja meri. Suhted*. Looming nr 6, lk 986–994.

Undusk, Jaan 2010. *Tuulik ehk unistus tapvast reaalsusest*. Looming, 2, 255–272.

Unt, Mati 1965. *Eneseleidmisest Aafrika kuumal merel*. Edasi, 5 september.

Villandi, Valeeria 1973. *Imelised tunded ja kuidas nad lugejani jõuavad*. Looming nr 8, lk 1398–1399.

Artiklite kogumikud

Cohen, Margaret 2006. *The Chronotopes of the Sea*. F. Moretti (toim) *The Novel: Volume 2. Forms and Themes*. Princeton, NJ: Princeton University Press, pp 647–666.

Ingold, Tim 2006. *Up, Across and Along*. – Koht ja paik./ *Place and location: Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics*, V: 21–36.

Lehari, Kaia 2003. *Island*. – Koht ja paik. / *Place and location. Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics*, III. lk 95–106.

Mandel, Aive 2011. *Eesti kirjanike loomingulised komanderingud stalinismi ajal*. *Ajalooline Ajakiri* 2011, nr 2, lk 153–187.

Maran, Timo, Tüür, Kadri 2005. *Eesti looduskirjanduse lugu – Eesti looduskultuur*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Peezel, Juhan 1961. *Olukirjeldus*. – Abiks kirjasaatjale. Eesti NSV Ajakirjanike Liit.

Tuulik, Ülo 2005. *Ootamatu ja ohtlik kingitus Las Palmases*. Raamat on IV. Tallinn. 219–222

Unt, Liina 2005. *Meri ja mere pilt*. Maran, T, Tüür, K (Toim.). *Eesti looduskultuur*. Eesti Kirjandusmuuseum, 129–150.

Internetiallikad

Lõbu, Erni 2010. Aadu Hint – 100: Kokkupuuteid kirjanikuga. Saarte Hääl.11.01.2012

Kättesaadav <http://www.saartehaal.ee/2010/01/11/aadu-hint-100-kokkupuuteid-kirjanikuga/>

Intervjuud

Dingo, Enda 1969. *Mõnikord vaatab meri tühelt ja kurjalt näkku*. Kommunismi ehitaja, 14. oktoober.

Kuusik, Susanna 2012. *Vestlus 17.02.2012*. Salvestus töö autori valduses.

Lember, Endel 1976. *Kirjandust tuleb teha kuuma südamega ja selge mõistusega*. Noorus nr 9, lk 4–7.

Naaber, Enda 1979. *Inimene mõtleb ja kulub*. Kodumaa 3. jaanuar.

Tuulik, Ülo 1980. *Kajutijuttu Ülo Tuulikuga: ENSV TA uurimisolaeva "Aju Dag" ekspeditsioonist Balti merele*. Sirp ja Vasar, 14. november.

Raamatud

Eesti kirjanduse 1. = *Eesti kirjanduse ajalugu: viies köites. 5. köide, 1. raamat*, Eesti nõukogude kirjandus. Toimetanud M. Kalda. Tallinn: Eesti Raamat, 1987.

Eesti kirjanduslugu = Annus, Epp; Epner, Luule; Järv, Ants; Olesk, Sirje; Süvalepp, Ele; Velsker, Mart 2001. *Eesti kirjanduslugu*. Tallinn: Koolibri.

Gailit, August 1938. *Karge meri*. Tartu: Noor-Eesti.

Heyerdahl, Thor 1957. „*Kon-Tiki*“ *ekspeditisoon*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Hint, Aadu 1939. *Tulemees: (Trimmer)*. Tartu: Noor-Eesti

Kermik, Heino 2012. *Vene meri*. GO Reisiraamat.

Kesamaa, Manivald 1965. *Tallinn – Aafrika*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kesamaa, Manivald 1979. „*Loksa*“ *pardal Tallinnast Aafrikasse*. – Lähedal ja kaugel. Tallinn: Eesti Raamat.

Klaassen, Anne 1995. *Eesti reisikirju 1940 – 1995: näituse kataloog*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu.

- Mälk, Aadu 1971. *Hea sadam*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mälk, Aadu 1971. *Hea sadam*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Matvere, Marko 2012. *S/Y Nordea ilmareis: 2. Oktoober 2010 – 17. juuni 2012*. GO Reisiraamat.
- Matvere, Marko 2012. *S/Y Nordea ilmareis: 2. Oktoober 2010 – 17. juuni 2012*. GO Reisiraamat.
- Sirge, Rudolf 1964. *Sule ja purjega*. – Mitmest kaarest. Lk 33–211.
- Smuul, Juhan 1962. *Jäine raamat*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Smuul, Juhan 1963. *Jaapani meri, detsember*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Smuul, Juhan 1963. *Kui pole lennuilma*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Smuul, Juhan 1985. „*Pühadekari*“ *hukkumine*. – Meri, mehed, laev ja linnud. Tallinn: Eesti raamat. Lk 219–246
- Tuulik, Ülo 1957. *Mõtted*. Noorus, nr 11, lk 18.
- Tuulik, Ülo 1962. *Imeline tunne*. Noorus, nr 6: 26–32.
- Tuulik, Ülo 1962. *Külm ookean*. – Kivine kodu. Kingissepp, lk 155–168.
- Tuulik, Ülo 1962. *Päev lõpeb õhtul*. Loomingu raamatukogu nr 20/21. Tallinn : Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus: 60–66
- Tuulik, Ülo 1963. *Meremuusika*. Edasi, 31 märts.
- Tuulik, Ülo 1965. *Aafrika kuum meri*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tuulik, Ülo 1967. *Heeringameri*. Noorus, nr 3: 15–16
- Tuulik, Ülo 1972. *Vihm Gibraltar: proosat aastaist 1961 – 1971*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tuulik, Ülo 1979. *Atlandi kirjad*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tuulik, Ülo 1980. *Kuidas kuulata tormi*. Tallinn: Eesti Raamat.

Tuulik, Ülo 1981. *Väljakirjutusi laevapäevikuist*. Horisont nr 4, lk 26–29.

Väitekirjad

Mallene, Endel 1957. *Reisikirjelduse kujunemine ja areng eesti ajakirjanduses (kuni aastani 1878)*. Diplomitöö. Tartu Ülikool.

Poljakov, Merike 1982. *Belletristika ja publitsistika element Ülo Tuuliku proosas*. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool.

Ruljand, Kati 2011. *Mehed rannaromaanides*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Sorgsepp, Aino 1963. *Eesti nõukogude reisikirjeldusest*. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Susanna Kuusik

(sünnikuupäev: 13.11.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Merekeskkonna kujutamisest nõukogude eesti kirjanduses Ülo Tuuliku näitel“, mille juhendaja on Kadri Tüür,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.06.2013